II.2.5 Vindex duliae

Hra *Vindex duliae Divus Joannes Nepomucenus* (Svatý Jan Nepomucký jako zastánce uctívání svatých) představuje fiktivní zápas o prosazení kultu Jana Nepomuckého mezi přívrženci a odpůrci úcty ke světcům (*dulia*). Sepsal ji už poměrně zkušený učitel Antonius Machek (1705–1760)[1] pro třídu syntaxe jezuitského gymnázia v Praze na Novém Městě, která nacvičené divadelní představení sehrála 21. května roku 1731, tedy dva roky po kanonizaci Jana Nepomuckého a nedlouho po jeho svátku (16. května).

Autor: Od A. Machka máme doloženy ještě dvě nepomucenské hry, které vznikly v téže škole, ale byly určeny pro jinou skupinu žáků.[2] S první hrou *Angelus ad aras* hru *Vindex duliae* spojuje nejen totožný rukopis, ale i téměř identický začátek úvodního monologu první scény.[3] V obou případech jde o zanícenou modlitbu, kterou se v *Angelus ad aras* obrací malý Jan Nepomucký k Bohu, ve *Vindex duliae* se tak modlí ctitel Jana Nepomuckého ke světci samému. I v následujících scénách se objevují textové shody a podobné výrazy i motivy.

Druhá Machkova hra, *Pharos famae naufragantis* (Maják tonoucí pověsti), jejíž editovanou synopsi uvádíme dále, představuje Jana jako ochránce a obnovitele dobré pověsti. Vystupuje zde v podobě Janovy lásky (*Joanneus affectus*), která ubrání Nevinnou pověst (*Innocentiae fama*) proti Pomluvě (*Calumnia*), Lži (*Mendacium*) a Závisti (*Invidia*). Zároveň vrátí svobodu i dobré jméno Provinilci (*Reatus*), který byl donucen pomáhat Pomluvě. Tato alegorická hra měla pravděpodobně k *Vindex duliae* blíže než *Angelus ad aras*, a to jak tématem (příběh odehrávající se až po Janově smrti), tak použitím motivu vysvobození vězně na Janovu přímluvu.

Dochování: Jediný dochovaný rukopis hry je uložen v Národním archivu České republiky.[4] Písmo je úhledné a poměrně dobře čitelné. Předpokládáme, že jde o Machkův autograf, neboť rukopis hry je shodný s autorovými vlastnoručně psanými řádovými sliby.[5] Verše 188 až 238 jsou ovšem psány jinou rukou (*m2*). Dle typu písařských chyb (nelogické spojování slov) šlo patrně o písaře, který textu úplně nerozuměl nebo nedokázal předlohu správně přečíst a přepsat. Rukopis zahrnuje text hry bez vedlejších částí a shrnutí obsahu před každou ze scén, které bylo pravděpodobně otištěno v nedochované synopsi. Předpokládáme nicméně, že tyto stručné odstavce vznikly ještě před textací hry, ne vždy totiž dobře vystihují děj ztvárněný v textu. Velmi zřetelné to je ve scéně páté a sedmé, kde podle souhrnů vystupují personifikované vlastnosti *Furor, Blasphemus,* resp. *Blasphemia* nebo *Audacia*, které v textu nenalezneme. Postavy reálně ve hře promlouvající (*Socius, La-*

1 Autorovo jméno je jinou rukou (*m3*) dopsáno pod titulem hry. K autorovi podrobněji viz s. 573–576.

2 Vzhledem k tomu, že hra *Vindex duliae* byla určena pro starší studenty, je pravděpodobné, že alespoň někteří z aktérů znali obě předchozí Machkovy hry.

3 Srov. *Angelus ad aras*, v. 50–54, *Vindex duliae*, v. 1–5.

4 NA ČR, SM, sign. J 20/17/18, kart. 998, f. 585r–592v.

5 *Professi quatuor votorum*, ARSI, sign. Germ. 45, f. 304r–305r.

borans) pak nejsou jejich ekvivalentem, ale jen nositeli těchto vlastností, proto je s nimi nelze ztotožnit.[6]

Struktura: Hra je členěna na devět scén (*inductiones*) o celkovém počtu 567 veršů, předehru a epilog. Námětem hry (*argumentum*) je mírně upravený úryvek z *Acta utriusque processus*, která jsou ale označena jako akta kanonizační.[7] Vlastní hru zahajuje prolog a uzavírá epilog, jež nejsou v rukopisu rozepsány, uveden je vždy jen citát, který se vztahoval k jejich obsahu a byl patrně uveden v synopsi.

Postavy: Protagonisty hry jsou převážně alegorické či fiktivní postavy, z nichž některé však můžeme spojit s osobami doloženými historicky či známými z legendistické tradice. Z hlediska děje je můžeme rozdělit na přívržence kultu svatých, odpůrce tohoto kultu a na postavy, které postupně přecházejí na stranu přívrženců kultu. Ačkoli je Jan Nepomucký v titulu označen jako obhájce uctívání svatých (*Vindex duliae*), nikde v průběhu hry nepromlouvá, dokonce se zdá, že ani nevystupuje jako postava. Hlavními přívrženci jeho kultu jsou Janův ctitel (*Joanneus cultor*), dále alegorický Dulius (patrně dohlíží na úctu ke svatým – *dulia*) a personifikovaná Zbožnost (*Religio*).[8] Odpůrcem kultu svatých (či „nepomucenské slávy") je Obrazoborec (*Iconoclasta*), stojící ve službách Hereze, jež je označována jako panovnice (*Princeps*) a doprovázena služebníky (*Ministri*), kteří představují protestantské, resp. kalvinistické duchovní. Právě tuto skupinu postav, stejně jako několik epizodních aktérů vystupujících v dramaticky vypjaté sedmé scéně, můžeme zakotvit v reálných událostech vztahujících se k nejznámějšímu pokusu o poškození hrobu Jana Nepomuckého, ke kterému došlo za tzv. kalvínské očisty katedrály před Vánoci roku 1619.[9] Vzhledem k živosti tradice tohoto líčení a k tomu, že jména hlavních aktérů byla obecně známá, se domníváme, že můžeme hlavního ze služebníků Hereze, která patrně představuje kalvinismus, spojit s kazatelem Fridricha Falckého a iniciátorem „plenění" svatovítského chrámu Abrahamem Scultetem; s ním také ztotožňujeme postavu pastora (*Pastor*) v sedmé scéně. Obrazoborec pak může zastupovat přímo Zimního krále. Epizodické postavy vykonavatelů příkazu k odstranění ozdob Janova hrobu (Pomocník – *Laborans*, Druh – *Socius*) mají základ v králově hofmistrovi a dvojici řemeslníků, českém utrakvistovi a saském luteránovi, které při pokusu o odstraňování mříže stihl exemplární trest.[10]

---

6 Slova *blasphaemus* a *blasphaemia* jsou v *Acta Sanctorum* při líčení poničení hrobu (s. 678–679) spojována s osobou údajného iniciátora akce, anglického kalvinisty, jenž byl hofmistrem králových pážat a který za své rouhání zaplatil životem. Machek snad tedy původně chtěl příslušnou postavu vytvořit podle této historické osoby. Nakonec použitého *Socia* s ním identifikovat nelze.

7 *Acta utriusque processus*, 1722, s. 24, citace viz editovaný text, pozn. a, s. 310.

8 Latinské slovo *religio* má poněkud širší význam než *pietas* a zahrnuje nejen zbožnost jako postoj člověka, ale i vykonávání náboženských obřadů a praktikování kultu.

9 Z iniciativy kalvinisty Abrahama Sculteta, kazatele Fridricha Falckého, proběhla 21. – 28. 12. 1619 „očista" katedrály sv. Víta, během níž byla ničena výtvarná díla a relikvie. Došlo i na otevírání hrobů (srov. Kramář, V.: *Zpustošení Chrámu svatého Víta v roce 1619*. Artefactum, Praha 1998).

10 Epizoda zhanobení hrobu je součástí nepomucenské tradice již od 20. let 17. století, kdy vznikly tři dřevěné reliéfy zachycující tento moment kalvínského obrazoborectví. Na jednom reliéfu je poprvé zachycena údajná pomsta Jana Nepomuckého za zhanobení jeho hrobu: jeden z kalvinistů, ležící polomrtvý před hrobem, je svými druhy odnášen, další prchá ze svatyně. Událost měla mezi současníky značný ohlas

Nepřítelem Janovy svatosti je zpočátku také Úzkostlivý ctitel Boha (*Scrupulosus latriae zelotes*), jenž se omezuje na úctu k samotnému Bohu (*latria*) a zatvrzele odmítá uctívat také světce.[11] V průběhu děje dochází k jeho duchovní konverzi. Podobným vývojem od odmítání k přijetí nepomucenské úcty prochází také Androdilus: když jej Hereze uvězní za jeho pochybnosti, zachrání ho modlitba adresovaná právě Janovi. Symbolický význam těchto postav není zcela zřetelný, mohou poukazovat na upřímnou zbožnost předků i v době, kdy byly Čechy nekatolické,[12] nebo naznačovat pochybnosti všech křesťanů o správnosti a dokonalosti jejich zbožnosti.[13]

Děj: Dějová linie se soustředí na fiktivní zápas o uctívání Jana Nepomuckého jako světce. Scéna znesvěcení Janova hrobu naznačuje, že téma hry je také polemikou katolického pojetí svatosti s kalvinistickým.

Zbožný Janův ctitel touží všude šířit světcův kult. Dulius podpořený zosobněnými částmi Evropy[14] doporučuje personifikované Zbožnosti Jana Nepomuckého jako nového světce. Obrazoborec upozorňuje Herezi, že její zápas proti uctívání svatých není všude úspěšný, a společně hodlají šíření nepomucenského kultu zastavit. Úzkostlivý ctitel Boha se upřímně snaží přesvědčit nadšeného Janova ctitele, že čest vzdávaná světcům je zločinem a uráží Boha, ale neuspěje. Androdilus přináší Pastorovi, přisluhovači Hereze,[15] zprávu z Prahy. Ta hovoří o nepomucenské úctě a popisuje dva zázraky: jak sv. Jan Nepomucký zachránil vězně ze žaláře a jak byl potrestán pokus rouhavě napadnout světcovu sochu. Androdilus pak otevřeně pochybuje, zda je správné neuctívat světce. Úzkostlivý ctitel Boha naříká nad rozmáhající se nepomucenskou úctou a přesvědčuje Zbožnost, že pro kult svatých je zanedbávána úcta k Bohu. Přítomný Dulius se kultu svatých zastává s poukazem na to, že hlavou veš-

(srov. Šroněk, M.: Kalvinisté v Čechách. In: Šroněk, M. – Horníčková, K. (eds.): *Umění české reformace 1380–1620*. Academia, Praha 2010, s. 355–363). Základní příběh pomsty za zhanobení hrobu uvádí roku 1641 *Fama posthuma* Jiřího Plachého-Fera, převzal jej Tomáš Pešina z Čechorodu do *Phosphorus septicornis* (1673) i Balbín do *Acta Sanctorum*. Epicky košatou verzi, jež shrnuje celou tradici tohoto líčení a která je pravděpodobně i základem dějové zápletky této hry, nám zprostředkovává J. F. Beckovský, *Druhý sloup nepohnutelnýho základu katolického živobytí*. Praha 1707, s. 566–570.

11 Kult se podle objektu dělí na *cultus latriae*, *duliae* a *hyperduliae*. Výraz *latria* je odvozen od řec. *latreiá* (služba, bohoslužba), resp. *latreó* (sloužit králi). *Cultus latriae* je vzdáván pouze Bohu, Ježíši Kristu, eucharistii, relativní *cultus latriae* se vzdává kříži, obrazům Krista a Nejsvětější Trojici, přičemž, jak zdůraznil Tridentský koncil, úcta vzdávaná obrazům se vztahuje na jejich prototypy, které jsou jimi zpřítomněny. *Cultus duliae* (od řec. *dúliá*, služba, zejména otrocká) se vzdává světcům, andělům; relativní *cultus duliae* se prokazuje jejich obrazům a autentickým ostatkům světců. Veřejně provozovaný *cultus duliae* se smí vztahovat pouze ke svatým a jejich autentickým ostatkům, veřejný kult blahoslavených je omezen ustanoveními církve. Křesťany, kteří zemřeli v pověsti svatosti, je dovoleno uctívat pouze soukromě, není dovoleno jim dávat tituly, které náleží pouze svatým nebo blahoslaveným, jejich obrazy opatřovat svatozáří nebo atributy. Uctívání milostných soch a obrazů je v souladu s rozumem, tradicí a zbožností církve. Protichůdné názory na uctívání svatých byly odmítnuty papežem Piem VI. Úcta vzdávaná Panně Marii se pro její jedinečné postavení v dějinách spásy nazývá *cultus hyperduliae*.

12 Odmítání úcty ke svatým nevychází ani u jedné z postav z bezbožnosti, ale z pouhé zaslepenosti způsobené nevědomostí nebo úzkostlivostí.

13 *Scrupulositas*, tj. přílišná úzkostlivost v konání i myšlení, byla považována za jednu z hlavních překážek na cestě k plodnému duchovnímu životu.

14 Nejedná se o země, nýbrž o širší regiony: *Germania*, *Hesperia*, *Sarmatia*, *Ungaria*.

15 Pomocník je označen jako „pastýř" (*Pastor*): *Talem mihi / Venisse puto, te qvando Pastorum optime / Qveo revereri* (v. 194–195).

kerého nepřátelství je nenávist a že toto nepřátelství pochází od falešných vzdělanců, pohrdajících zbožným chováním prostého lidu.[16]

Hereze nechává ke svému dvoru předvést Androdila, vztekle mu vyčítá, že jeho věrnost již není pevná, a bez možnosti obhajoby ho uvrhne do žaláře.[17] Úzkostlivý ctitel Boha náhle onemocní. Obrazoborec to pokládá za důsledek čarodějných úkladů českého světce,[18] a proto se rozhodne zničit jeho hrob. Následuje líčení zhanobení hrobu, jehož historicko-legendistický předobraz lze bezpečně rekonstruovat.[19] Pomocníci Obrazoborce jsou jako ničitelé hrobu na místě stiženi ochrnutím a uznávají světcovu moc,[20] neboť se zde projevil jako zastánce či přímo mstitel svého kultu (*Vindex duliae*). Úzkostlivý ctitel Boha dostává zprávu o Nepomukových zázracích, uznává svůj omyl a slibuje, že až se zotaví, navštíví světcův hrob; pak se mu náhle vracejí síly. Androdilus uvržený do vězení lituje své nevděčnosti vůči Janovi; záhy je z žaláře zázračně vysvobozen a spěchá k světcovu hrobu, aby mu poděkoval.[21]

Ačkoliv jsou hanobitelé hrobu poraženi, hodlá Obrazoborec v boji proti Janovu kultu pokračovat, avšak Hereze mu to zakazuje.[22] Zbožnost, která zázračný zákrok proti heretikům hodnotí jako důkaz Janovy svatosti, nařizuje Duliovi uctívat jej jako světce hájícího úctu ke svatým. Snad právě tímto momentem je Jan na nebesích přijat jako světec a patron Čech.[23]

Jazyk a styl: Použitými jazykovými a stylistickými prostředky se hra nijak výrazně neliší od ostatních v tomto svazku. V jejím textu najdeme obvyklé neklasické výrazy a tvary (např. adverbia typu *juge*, tvary *qveis* a *divum*, konjunktiv *fores*, archaickou podobu *lubet*) a nepříliš početná slova řeckého původu (např. *icon*,[24] *colossus*, jména postav *Iconoclasta*, *Haeresis*, *zelotes*). Naopak zdrobněliny jsou mnohem méně časté než v jiných hrách, což může souviset s tím, že text byl určen pro nejvyšší z gramatikálních tříd, syntax, nebo spíše s povahou děje, který se odehrává v ale-

---

16 *Hostilitatis omnis invidia est caput* (v. 312); *A malo / Qvod invideri possit, a bono appeti / Qvamqvam freqventes supplicum damnunt preces / Id falsitatis eruditorum* (v. 313–316).

17 Machek zde staví do kontrastu uvážlivé jednání Zbožnosti s Úzkostlivým ctitelem Boha v předchozí scéně oproti bezohlednému nakládání Hereze s Androdilem.

18 Jan Nepomucký je ve v. 424 a 429 Obrazoborcem označen jako Thesalan (*Thessalus*), tedy obyvatel řecké Thesálie, která byla již v antice proslulá čarodějnictvím.

19 Základem bylo líčení pokusu o odstranění mříže ze světcova hrobu, ke kterému došlo 24. 12. 1619: hofmistr pážat Fridricha Falckého povolal dva řemeslníky na pomoc; český „husita" odmítl, saský luterán začal mříž odstraňovat. Hofmistr, který pošlapal světcův hrob a rouhal se, byl spolu se zámečníkem stižen ochrnutím. Ztratil rozum a den na to zemřel, řemeslník se kál a uzdravil se. Tento příběh včetně národnostního zabarvení byl dobově znám především z díla Beckovského (Beckovský: *Druhý sloup*, s. 568–570); srov. též Balbinus: *Acta Sanctorum*, s. 678–679.

20 Z textu není zcela jasné, zda byl naznačen i další osud potrestaných, tedy smrt rouhače a uzdravení obráceného řemeslníka.

21 Z textu hry bohužel nedokážeme vytušit scénické, zejména prostorové zobrazení obou těchto konverzí.

22 Jacková: *Divadlo jako škola ctnosti* (s. 128) upozorňuje na problém, jak si tuto scénu představit na jevišti. Nabízí dvě možné verze: buď Obrazoborec s Herezí vyrážejí do poslední bitvy proti sv. Janovi a jeho kultu (jeho náhrobku?), v níž je Obrazoborec přemožen, nebo Hereze na boj rezignuje a k tomu přiměje také Obrazoborce.

23 V textu je jeho vztah k české zemi opakovaně zdůrazňován přídomkem Otec vlasti (*Pater patriae*, v. 215) nebo Otec Čech (*Pater Czechiae*, v. 246, 259, 361).

24 Včetně řeckého akuzativu plurálu *iconas* (v. 93, 101, 345 a další).

gorickém světě a nevystupují v něm postavy chlapců blízké samotným hercům. Zvláštností, ke které se nám zatím nepodařilo najít paralelu v jiné z her, je označení Jana nesklonným slovem *Nepomuc* (jednou dokonce psáno *Nepomuk*), které je užíváno vedle častějších skloňovaných tvarů od *Nepomucus*; nesklonnou formu v textu najdeme čtyřikrát, a to vždy jako genitivní přívlastek u slov *cultus*, *honor* nebo *decus*.[25]

Didaktickým účelům, obdobně jako v jiných hrách, mohlo sloužit zařazení geografických pojmů (*Germania*, *Sarmatia*, *Hesperia*, *Ungaria*, *Aetna*, Řím jako *urbium domina* ve v. 105) a obecně používaných vlastních jmen původem z antické mytologie a reálií (např. Styx a Avernus jako podsvětí či přímo peklo, Zóilos jako kritik, Sinón jako označení pro lstivého a proradného člověka, Kirké,[26] Thessalie a Kolchida konotující čarodějnictví). V textu také najdeme několik pointovaných výroků, které mají povahu dobře zapamatovatelných sentencí.[27]

V některých případech se Machkovi daří jazykovými prostředky charakterizovat postavy. Janův ctitel pronáší v první scéně dojemný monolog lásky ke svému světci (v. 1–16, 31–38), současně je argumentačně důrazný při dialogu s Úzkostlivým ctitelem Boha ve druhé scéně. Naopak Hereze je vykreslena jako zuřivá a násilnická vládkyně ničení a zkázy, když se představuje (v. 109–115) nebo když se osopí na Androdila a hromadí jednu urážku za druhou.[28] Funkční se zdá být také délka replik. Jak rychle střídané promluvy v dialozích, tak monology jsou poměrně krátké. Delší je pouze dvacetiveršová řeč Obrazoborcova na konci druhé scény,[29] která do děje uvádí základní zápletku. Problematizuje dosavadní téměř idylickou shodu mezi Janovým ctitelem, Duliem, Zbožností a dalšími postavami ohledně Janova kultu (a tím zřejmě navazuje na prolog, v němž podle shrnutí děje měla vystupovat Hereze coby *hydra, jež nepřeje uctívání světců*). Dalším výraznějším monologem je až výstup Androdilova prohlédnutí v osmé scéně (šestnáct veršů), který je delší než závěrečné promluvy Zbožnosti a Dulia (po osmi verších).

Text obsahuje také obvyklé figury a tropy: hojné metafory, obrazná pojmenování, přirovnání, paralely a protiklady. Autor účinně používá i zvukové prostředky jazyka, onomatopoeiu, paronomasii či aliteraci, které někdy přecházejí do jazykových hříček.[30] Důraz na stylistickou *variatio* se projevuje ve využívání celé škály synonym.[31]

---

25 V. 283 (*Nepomuk*), 462, 489, 555. Překvapivé je, že skloňovaný tvar *Nepomuci* (jiné pády než genitiv v textu hry nenajdeme) se vyskytuje pouze ve spojení se slovy *gloria* (v. 13, 133, 164), *gratia* (v. 38, 215) a *favor* (v. 280) – ani u jednoho ze substantiv tedy v přívlastku nealternují skloňované a nesklonné tvary.

26 Neobvyklé je užití feminina *Circe* k označení Jana Nepomuckého, zřejmě v obecném významu „čaroděj".

27 Např. *Sunt verba nihilum pondus, ubi labor negat* (v. 20); *Hostilitatis omnis invidia est caput* (v. 312); *Qvae semel statui decet, / Pensanda diu sunt* (v. 318–319).

28 *Vah, perduellis! Pervicax! Barde! Inpie! / Sub innocenti vellere, rapax lupe! / Sinon dolose!* (v. 358–363).

29 V. 89–108.

30 *Zoilo, an zelo* (v. 306); *perfida ... fides* (v. 341); *friget furor* (v. 374); *spes salutis nulla – sola salus – salutis summa spes* (v. 495–496).

31 Např. vyjádření marného volání k nebi *Qvid perdite vocis sono / Aëra peruncas?* (v. 17–18) a *Qvae ratio tibi, / Ut voce totum repleas sono aethera?* (v. 24–25), bohatá škála výrazů se týká šíření slávy a úcty, proseb

Veršová stavba: Metrem je, stejně jako v ostatních hrách, jambický trimetr s četnými licencemi; jiné veršové útvary se v textu nevyskytují (což může souviset s tím, že se nedochoval prolog ani epilog). I zde najdeme rozdělení verše na dvě části na hranici dvou scén.[32] Směrem ke konci narůstá počet veršů metricky nejasných, hypometrických a hypermetrických – to mohlo být způsobeno chvatem při sestavování textu anebo při jeho opisování.

I z metrického hlediska je neobvyklé nakládání se jménem města Nepomuku a jeho odvozeninami. Zatímco u adjektiva *Nepomucenus* můžeme z textu pouze odvodit, že jak kombinace první a třetí,[33] tak druhé a čtvrté slabiky[34] mohou být měřeny dlouze (jednoznačný úsudek o délce slabik spadajících na lehkou dobu jambu nám znemožňují licence), výše zmíněný nesklonný genitiv *Nepomuc* vykazuje variaci v délce první slabiky[35] a polatinštěná forma *Nepomucus* v první a třetí slabice.[36] Toto kolísání, spolu s nejednotnostmi ortografickými a morfologickými, by mohlo naznačovat autorovy rozpaky, jak nakládat s českým slovem (jménem) bez zavedeného ekvivalentu v latinském kontextu.

Děj hry je celkově složitější než první Machkova hra *Angelus ad aras*, určená ovšem mladším žákům. *Vindex duliae* je oproti ní nesporně rétoricky komplikovanější a klade větší důraz na monology (jakkoli jsou spíše kratší než v řadě jiných her). Především však tematizuje složitější problém, tedy úctu ke svatým, na nějž drasticky poukázala historická událost zhanobení Nepomukova hrobu. Moralizující vyznění hry vyplývá nejen z potrestání hanobitelů hrobu a Nepomukova ocenění jako zastánce uctívání svatých, ale také z nenásilné konverze dvou důležitých postav, Androdila a Úzkostlivého ctitele Boha. Teologicky klíčové hodnocení zápasu sděluje Zbožnost Duliovi: *Vystrojte tedy pocty, jež náleží obhájci kultu svatých. Bůh jako mstitel nám tím, že trestá jeho nepřátele, dává najevo, že on si takové pocty zaslouží.*[37] Světec tedy ve vztahu k lidskému světu nejedná jako samostatný činitel, nýbrž jako přímluvce, obhájce či ochránce skrze Boha. Machkova hra představuje Jana Nepomuckého ve funkci, která byla nesporně aktuální pro katolickou církevní obec období konfesionalizace. Zřejmě měla jezuitské žáky vést k teologicky hlubšímu zamyšlení nad vztahem křesťanů ke světcům a nad jejich rolí ve fyzickém i metafyzickém světě.

---

a modliteb, jásotu a radosti. U negativních postav nalezneme bohatství verbálních projevů nenávisti, hněvu, zuřivosti a výhrůžek.

32 Viz v. 190a–190b mezi 2. a 3. scénou.

33 V. 321, 442, 502.

34 V. 525, 564.

35 Měřena jednoznačně dlouze ve v. 283, krátce ve v. 483 a 555.

36 Obě slabiky měřeny dlouze ve v. 13, 38, 163 a 215, první krátce a druhá dlouze ve v. 133, všechny tři první krátce ve v. 250.

37 *Debitos ergo instrue / Cultus Duliae vindici, qvem ultor Deus / Poena hostium monstrat colendum* (v. 559–560).